

Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkileri, Sağlık ve Umud

Effects of the Warfare on Children, Health and Hope

Serap ÖZDEMİR^a

^aHemşirelik Bölümü
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yusuf Şerefoğlu Sağlık Yüksekokulu,
Kilis

Geliş Tarihi/Received: 25.01.2017
Kabul Tarihi/Accepted: 08.08.2017

Yazışma Adresi/Correspondence:
Serap ÖZDEMİR
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yusuf Şerefoğlu Sağlık Yüksekokulu,
Hemşirelik Bölümü, Kilis,
TÜRKİYE/TURKEY
serap8685@hotmail.com

ÖZET Türkiye’de Mart 2011 tarihinde, Suriye iç savaşının patlak vermesi ile ülkeye geçici sığınma statüsünde giriş yapan Suriye vatandaşlarının ülkeye eğitim, sağlık, hastalık gibi kavramlara farklı boyut kazandırdığı bilinmektedir. Özellikle geleceğin mirası olan çocukların bu süreçte karşılaşacakları güçlüklerin tanımlanıp yorumlanması önem kazanmıştır. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği raporuna göre, %98 oranında psikososyal iyilik hâli kötüye gitmiş çocuklarda görülen tepkiler ağlama, çılgılık, uyku düzeninde bozulma, mutsuzluk ve gece altına ıslatma şeklinde tanımlanmıştır. Savaşın neden olduğu kayıplarda çocuklar büyük oranda kimsesiz kalmış, cinsel istismara uğramış, işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Yapılan bir çalışmada, milyonlarca çocuğun modern savaşların hedefinde olduğu, savaş mağduru çocuklar için birçok dokümanın yayımlandığı, ancak özellikli grup olan 0-6 yaş çocuklara odaklanılması gerekliliği vurgulanmıştır. Çocuk Koruma Kanunu hükmünce yürütülen çocuk yasaları, Suriyeli mülteci çocuklarına Türk vatandaşı çocuklarla eşit yaklaşım sergilenmesi anlamına geldiğinden dikkat çekicidir. Türkiye’nin pek çok yerinde, özellikle sivil toplum kuruluşlarında çocuklar için destek programları, yaşadıkları travmaları atlatabilmeleri için Türk çocuklar ile birlikte geziler, kurslar ve atölye çalışmaları, psikolojik destek ve topluma uyum çalışmaları yapılmıştır. Travmatik savaş yaralıları olan çocuklarla en fazla vakit geçiren ve ilgilenen başta hemşireler olmak üzere bu alanda problemlerin saptanması ve çözüm önerilerinin getirilmesi için yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Hiç şüphesiz hastanelerde uygulanan tıp dışı uygulamaların bu çocukların sosyal hayata uyumunu kolaylaştırdığı bilinmektedir. Bu çalışmada, savaşın çocuklar üzerindeki etkileri açıklanmak istenmiş; sağlık çalışanlarından hemşirelerin, savaş dönemlerinde çocukların sağlıklarını korumak ve geliştirmek adına fiziksel, psikolojik, sosyolojik, emosyonel, bilişsel olarak bütüncül bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, bu konu üzerinde akademik çalışmalara ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş; çocuk sağlığı

ABSTRACT Syria’s civil war was outbreak in March 2011 when Syrian citizens entered a temporary asylum status of the Turkey. Syria citizens’s is known to bring a different dimension to Turkey especially about education, health, sickness. This process gined very important that children of the future confront with diffuculty which is defined and interpreted. According to the Association of Public Health Professionals, 98% of children as a psychology have become worse and they have reactions such as crying, scream, insomnia, unhappiness and nocturia. Children had been left by family because of war. When there aren’t children family, they had forced sexual assault, child labor. A study showed that a milion children target of modern war. There are a lot of documents for war victims children; however, everybody must espacially focused on 0-6 age group. It is striking that children’s law, which is governed by the child protection law, means that Syrian refugee children have an equal approach with Turkish citizens. In many parts of Turkey have non-governmental organizations which are supported program for children. These programs purposes are sychological support, trips, workshop, collected with society and particularly survive bad experience about war and traumatic cases. Refugees children work together with Turkish children. There is a need for nurses who spend most of their time with children who have traumatic warfare injuries and who are interested in, to identify these problems in the area and to make recommendations for solutions. This children have easily adapted to social life, as non-medical practices are implemented in hospital. This article had explained effects of the warfare on children, it was emphasized that during the war periods nurses whose health professional should adopt a physical, psychological, sociological, emotional and cognitive holistic approach in order to protect and improve children health. It is also stated that academic work is needed on this subject.

Keywords: War; child welfare

Bu çalışmada, savaşın çocuklar üzerindeki etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Sağlık çalışanlarından hemşirelerin, savaş dönemlerinde çocukların sağlıklarını korumak ve geliştirmek adına fiziksel, psikolojik, sosyolojik, emosyonel ve bilişsel olarak bütüncül bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Toplumun temelini oluşturan çocukların temel hak ve özgürlüklerinin sağlanmasında çocukların korunması için 1920 yılında “Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği” adına özel bir örgüt kurulmuş ve bu örgüt 1923 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni yayımlamıştır. Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen ve yayımlanan ‘dünyadaki tüm çocuklara asgari özen gösterilmelidir’ ilkesinden yola çıkılan, ilk 45’i çocuklara ilişkin maddeler olmak üzere, 46-54 arasındaki diğer maddeler ise devletlerin bu sözleşmeyi nasıl imzalayacağı, nasıl onaylanacağı ve nasıl yürürlüğe sokacağına ilişkin metinlerden oluşan toplam 54 maddelik bir sözleşmedir. Cenevre Bildirgesi adı da verilen bu bildirge ile çocukların “yaşama, gelişme, beslenme, yardım görme ve istismardan korunma” hakları güvence altına alınmıştır. Bildirge, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nda, 20 Kasım 1989 tarihinde yeniden onaylanmış ve Birleşmiş Milletler (BM) üyesi iki ülke hariç toplamda 191 ülke tarafından imzalanmıştır. Türkiye tarafından da benimsenen bu bildirge, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1931 yılında imzalanmıştır. 1990 yılında çocuk haklarının hukukta tanınması ve korunmasına ilişkin düzenlemeyi içeren BM Sözleşmesi en kapsamlı, son düzenlemeler ile en eksiksiz ve uluslararası yasa gücü kazandıran belgedir. Dünya çocuklarının “insan hakları yasası” niteliğindeki bir sözleşmedir. Türkiye, 14 Eylül 1990 tarihinde “çocuklar için dünya zirvesinde” bu sözleşmeyi imzalamıştır. Çocukların kendileri ile ilgili karar verme yetilerini kullanabilmeleri, kişiliklerini geliştirebilmeleri ve toplumsal örgütlenmelerde kendi haklarını ifade edebilmeleri şeklinde tanımlanmıştır.¹⁻³

Sağlık haklarının ulusal ve uluslararası kabul gören maddeleri arasında 1982 Anayasası 56. Maddesinde devletin, “her bireyin yaşamını beden ve ruh sağlığı bütünlüğüne uygun sürdürülmesini sağlamak” ile yükümlü olduğu belirtilmiştir. Yine ana-

yasada yer alan yaşama hakkı kavramı, sağlıklı yaşama hakkını kastetmekle birlikte bilgiye erişim, mahremiyet, eğitim hakkı, barınma gibi birçok kompleks hakların temellendirildiği kısımdır.^{4,5}

SURİYE SAVAŞININ TÜRKİYE’YE ETKİLERİ VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Türkiye’de Mart 2011 tarihinde Suriye iç savaşının patlak vermesi ile ülkeye geçici sığınma statüsünde giriş yapan Suriye vatandaşlarının ülkeye eğitim, sağlık, hastalık gibi kavramlara farklı boyut kazandırdığı bilinmektedir. Özellikle geleceğin mirası olan çocukların bu süreçte karşılaşacakları güçlüklerin tanımlanıp yorumlanması önem kazanmıştır.⁶

Suriye’de iç savaş nedeni ile ölen kişi sayısını BM resmi rakamlara göre 191.000 kişi olarak verirken, Suriyeli sivil toplum örgütlerinin resmi olmayan verileri 283.000 kişiyi işaret etmektedir. Suriye vatandaşlarının yaklaşık 6 milyonu kendi ülkeleri içinde başka merkezlere yerleşmiş, 4 milyona yakını da ülke dışına göç etmiştir. Ülke dışına göç eden nüfusun yarısından fazlasını kadın ve 18 yaş altındaki çocuklar oluşturmaktadır.⁶

Suriyeli sığınmacıların en fazla göç ettikleri ülkeler arasında birinci sırada Türkiye yer almaktadır. Resmi olmayan verilere göre, 2 milyonu aşkın Suriye vatandaşının ülkede yaşadığı bilinirken, resmi rakamlar Kasım 2014 itibarıyla 1.645.000 olarak belirtilmektedir. 3 Kasım 2015 itibarıyla Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin verilerine göre, kayıtlı 2.121.293 Suriyeli yer almaktadır. Bu rakamların dağılımına göre, 258.053 kişi kamplarda yaşamaktadır, 1.923.240 kamp dışında yaşayan Suriyeli çocuk sayısı ise 1.182.261’dir. Bu rakamlara göre; Suriyeli nüfusun %54’ü, 746.000 okul çağındaki Suriyeli çocuk, 451.000 okula gitmeyen Suriyeli çocuk sayısı bulunduğu belirtilmektedir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’nın 2016 yılı verilerine göre, mülteciler için oluşturulan yaşam alanı içinde bulunan ve bulunmayan yaklaşık 1 milyon 700 bin Suriyeli göçmen yaşamaktadır. Bu yaşam alanlarını 10 farklı ilde toplam 25 merkez oluşturur iken; yardım sağlanan bölgeler kamp içi, kamp dışı ve tampon bölge olmak üzere üç konumda şekillenmiş,

258.237 kişi kamp içinde, 150 bin kişi tampon bölgede, geriye kalan 1 milyon 500 bin kişi ise Türkiye'nin farklı illerinde kendi imkânları ile yaşamalarına devam etmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre, sığınmacıların en yoğun yaşadığı il 3.300 kişi ile İstanbul iken, en az nüfusa sahip il ise 1.000 kişi ile Aydın olarak belirtilmiştir. Şubat 2016 itibarıyla son veriler toplam göçmen sayısını 3.000.000 olarak bildirmektedir.^{7,8}

Göç krizinin yaşanması ile birlikte Türkiye ekonomik olarak ciddi boyutlara ulaşan rakamlarla karşı karşıya gelmiştir. Kasım 2014 tarihine kadar toplam 4,5 milyar dolar harcama yapılmış, kamptan hastanelere 500.000'in üzerinde hasta sevk edilmiştir. 200.000'i aşan Suriye vatandaşı Türk hastanelerinde ameliyat edilmiştir. BM ve Avrupa ülkelerinden gelen 246 milyon dolar civarında uluslararası yardım, yapılan tüm harcamalar içerisindeki payıdır. AFAD'ın 2016 yılı son verilerine göre ise Türkiye 8 milyar dolar toplam harcama yapar iken, 455 milyon dolar uluslararası yardım alınabilmiştir.⁷

TÜRKİYE'DEKİ MÜLTECİLERİN SAĞLIK, EĞİTİM HAKLARI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Eğitim ve sağlık alanında birçok temel problem yaşayan Suriyeli mülteciler, en az problemi kaldıkları kamplarda yaşamaktadır. Kamp dışındaki mülteciler kayıt yaptırmaları durumunda sağlık bakanlığına bağlı devlet hastanelerinden ücretsiz yararlanmaktadır. Sınır illerindeki hastaneler kapasitenin üzerinde hizmet vermektedir, hastanelerde %30-40 oranında Suriye vatandaşı tedavi edilmekte ve bu durum çeşitli sıkıntılara neden olmaktadır. Fiziki şartların gelen hasta popülasyonunun hizmet alacağı şartlara göre yetersizliği ve sağlık hizmeti veren personelin sayısal eksikliği de göz önüne alındığında, sunulan hizmetin kalitesi önem teşkil etmektedir. Hastanelerde yoğunluk nedeni ile yaşanan sıkıntılar yerel halkın yeteri kadar iyi hizmet alamadığı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Sağlık ile ilgili önemli sorunların bir diğer boyutu da ülkede eradikasyonun sağlandığı çocuk felci, kızamık gibi hastalıkların sınır illerinde gö-

rülmeye başlaması ile yerel halkın da bu durumdan etkilenmesidir. Sınır illerinde yaş aralığı 0-5 yıl olan çocukların tamamına çocuk felci aşısı yapılmıştır ve iki yıl içerisinde kızamık vakalarında sayısal artışlar görülmüştür. 2013 yılı itibarıyla en çok kızamık görülen ilin Gaziantep olduğu belirtilmektedir.⁹⁻¹¹

Mültecilerin sığındıkları ülkelerde karşılaştıkları önemli soruların başında sağlıkla ilgili olanlar yer almaktadır. Mültecilere bakan yönü ile sağlık çalışanlarının sığınmacılara verilecek hizmetler ile ilgili yasal düzenlemelerde yeterli bilgiye sahip olmamaları, dil ve kültür farklılıklarının yanında hizmet alacakları noktalara ulaşmadaki güçlükler görülürken, sağlık-bakım hizmeti veren kuruluşlarda çalışan kişi yetersizlikleri ve verilen hizmetin kalitesi de önemli rol oynamaktadır.⁵

Yapılan bir çalışmada, farklı şehirlerden 1001 çocuk araştırma kapsamına alınmıştır. Ortalama 6 yaşında olan bu çocukların kendi yaşam alanları dışında yerlerde yaşadıkları, ailelerinin kayıp olduğu, temiz suya ulaşamadıkları, uygun temizlik, beslenme ve sağlık-bakım hizmetleri alamadıkları, büyük çoğunluğunun aşılamadığı ve yarısından fazlasının eğitime ulaşamayan okul çağı çocukları oldukları belirtilmiştir.¹²

Çocuk olmanın getirdiği rollerin fakına varmadan dünyanın başka bir yüzü ile karşı karşıya kalan çocuklar, aileleri ile girmek zorunda kaldıkları mücadelede en masum ama bir o kadar da en sıkıntılı durumları yaşamak zorunda kalan grup olmuştur. Uzun ve yorucu yolculuklara dayanamayan, beklenenin aksine küçücük bedeni ve ruhu en ağır yaraları almıştır.^{1,13}

Çatışma durumlarında çocuklar şiddet ve travmatik olaylara tanıklık etmek zorunda kalan masum sivillerdir.^{13,14}

Mültecilerin giriş yaptıkları ülkede barınma ihtiyaçlarının karşılanması, nüfus belirlemelerinin yapıldıktan sonra riskli grupların kohortlanması, kronik hastalık varlığı, bebek, çocuk, yaşlı ve gebe kadınların kayıt ve izlemlerinin planlanması önceliklerini taşımaktadır. Verilecek sağlık-bakım hizmetlerinin sorunları belirlenerek, planlama ve uygulamanın sonunda geri bildirim ile verilen hiz-

metin etkinliği takip edilmelidir. Bulaşıcı hastalıklar, kızamık, ishalli hastalıklar, solunum yolu hastalıkları mültecilerin yaşadığı hastalıkların başında gelmekte ve ölüm nedenlerinin de temellerini oluşturmaktadır. Tüm bunların planlanıp uygulama aşamasında hiç şüphesiz en büyük sorumluluk sağlık personel tayininin ve verilecek hizmetlerin acil ve tedavi edici şekilde oluşturulmasıdır.^{10,15,16}

Adana ilinde yapılan çalışmada, iki yıllık çocuk acil ve yoğun bakım hasta potansiyeli tanımlanmış, yoğun bakım ünitesine yatış verilen çocuk grubunun göçmenlerde ortalama beş kat daha fazla olduğu, göçmen çocukların yatış sebebi olarak ilk sırada solunum yolu hastalıkları yer alır iken; endokrin, enfeksiyon ve nörolojik hastalıkların bunu izlediği saptanmıştır. Göçmen ve kamp içinden gelen çocukların mortalite oranı yüksek bulunmuştur.¹⁷

Mülteci çocuklar ve yerel halk için tehdit oluşturan en önemli konulardan biri de rutin aşıları tamamlanmayan çocukların varlığıdır. Koruyucu sağlık hizmetlerinin temel yaklaşımlarının başında mülteci çocukların kızamık ve çocuk felci hastalıklarının aşılmasını görmektedir. Gerek kamp içinde gerekse kamp dışında hâlâ bu hizmetlerin verilemediği çocuklar bulunmaktadır. Kızamık aşısı için kamp içinde yaklaşık %25, kamp dışında %40 çocuğun aşılanmadığı bilinmektedir. Çocuk felcinde ise çocukların neredeyse yarısı toplu yerleşim alanlarında ise yine yaklaşık %25 çocuk aşılanamamıştır. Gerek çocuklara ulaşmakta gerekse diğer tüm mültecilere sağlıklı yaşama hakkının kazandırılmasında sağlık bakanlığı sahra hastaneleri ve sağlık merkezleri kurulmuştur; bu merkezlerde 276 sağlık personeli, 14'ü Arap olmak üzere toplamda 101 doktor ve 19 ambulans mülteciler için hizmet vermektedir. Savaş yaralıları olarak 36.068 kadın ve çocuk sağlık-bakım hizmeti almıştır ve bu rakamın tedavi edilen savaş yaralılarının %39'unu oluşturduğu belirtilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu hükmünce yürütülen çocuk yasaları, Suriyeli mülteci çocukların Türk vatandaşı çocuklarla eşit yaklaşım sergilenmesi anlamına geldiğinden dikkat çekicidir.^{18,19}

Türk Tabipler Birliği raporuna göre, kamplarda 6.051 doğum gerçekleşmiş ve 1,5 milyonun

üzerinde poliklinik hizmeti verilmiştir. Mültecilerin %75'ini çocuklar oluşturmaktadır.

Çocuklar hiç şüphesiz savaş ortamından en çok etkilenen gruptur. Askeri imkânlar kullanılarak tedavi sağlanan bir çalışmada, 1.197 çocuk travma ya da herhangi bir yaralanma olmadan 10 yıl boyunca incelenmiş ve askeri yardım alan çocuklarda ölüm oranının çok düşük olduğu saptanmıştır. Uluslararası insani hukuk ve ülkelerin kendi imkânları, çocukların tedavi ve bakım gereksinimlerini planlar iken askeri tedavi uygulamalarının da göz ardı edilmemesi gerekliliği vurgulanmıştır.²⁰

Mülteci çocukların yaşam alanlarında karşılaştıkları sorunlar şu şekilde sıralanmıştır;

- Hizmet alınacak sağlık merkezine ulaşmada güçlük,
- Aşılmanın tam olarak yapılamaması,
- Yaşam alanlarının elverişsizliği nedeni ile bulaşıcı hastalıkların en çok çocukları etkilemesi,
- Çocuk işçiliğinin mültecilerde yaygınlaşması,
- Çocuk istismarları, çocuk gelinler,
- Çocukların sağlık hizmeti almaları için gerekli olan kayıt yetersizlikleri.¹⁰

SAVAŞIN SON DÖNEMLERDE ÇOCUKLARA VERDİĞİ ZARARLAR

Son yıllarda savaşın sosyokültürel boyutu değişmiştir. Savaş kavramı ile ilişkili insan profili de değişmiştir. Ülke için mücadele eden grupların asker olması fiili zamanla azalmış, son yıllarda sivil halk dâhil çocukların da silahlı çatışmalarda yer aldığı görülmektedir. Çocukların ayrıca işçi olarak kullanıldığı ve cinsel istismarlara maruz kaldığı bilinmektedir.^{21,22}

Temel ihtiyaçlarının ve bakım gereksinimlerinin yeterince sağlanmadığı, mevcut hastalık ya da kronik hastalıklara yönelik izlem ve tedavinin yeteri kadar ulaşmadığı çocuklar, savaş/afet durumlarından en fazla etkilenen grup olmaya devam etmektedir. Ailelerini savaş ortamında kaybeden çocukların kimsesiz kalmaları ile fizyolojik ve psikolojik çöküntülerinin temelini oluşturduğu fikri benimsenebilmektedir. Yaşanan süreçlerin uzun-

luğu, yenidoğan bebeklerin dünyaya gelmesi ve yeteri kadar perinatal hizmet almayan annelerin sağlıklı çocuk dünyaya getirme oranlarının düşmesi nedenleri ile doğan bebeklerin izlem ve aşılama durumlarının hayati önem taşıdığı bilinmektedir.²¹⁻²⁴

Yapılan bir çalışmada, yaş aralığı 6-17 yıl olan göçmen çocukların işçilik durumları araştırılmış, çocukların ütü, dikiş dikmek, inşaat işçiliği ve buluşçuluk yaparak ailelerine gelir sağladıkları ve en küçük işçi çocuğun 9 yaşında olduğu belirlenmiştir.²⁵

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği raporuna göre, %98 oranında psikososyal iyilik hâli kötüye gitmiş çocuklarda görülen tepkiler ağlama, çılgılık, uyku düzeninde bozulma, mutsuzluk ve gece altına ıslatma şeklinde tanımlanmıştır. Savaşın neden olduğu kayıplarda çocuklar büyük oranda kimsesiz kalmış, cinsel istismara uğramış, işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır.²⁶

İleriye dönük yapılan başka bir çalışmada, 232 savaş maruziyeti yaşayan çocukların travmaları incelenmiştir. Bu çalışmada çocuklar erken çocukluk (1,5-5 yaş), orta çocukluk (5-8 yaş) ve geç çocukluk dönemi (9-11 yaş) olarak ele alınmış, savaş mağduru çocuklarda yüksek oranda psikopatoloji belirlenmiştir. Orta çocukluk döneminde çoğu çocukta posttravmatik stres bozukluğu tanımlanır iken; kaygı, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu tanısı alan çocukların da olduğu belirtilmiştir. Geç çocukluk dönemde, yine çoğunlukla posttravmatik stres bozukluğu ile birlikte davranış bozuklukları, dikkat eksikliği/hiperaktivite ve ek olarak birçok hastalığın yaş ile birlikte arttığı belirtilmiştir. Savaş maruziyeti ile birlikte hastalığın kronikleşme süreçlerinin arttığı, aynı zamanda patolojilerin annenin yaşam koşulları ve yaşadığı stres ile ilişkili maternal faktörlerin de etkisi olduğu belirtilmektedir.²⁷

Yapılan bir çalışmada, milyonlarca çocuğun modern savaşların hedefinde olduğu, savaş mağduru çocuklar için birçok dokümanın yayımlandığı; ancak özellikle grup olan yaş aralığı 0-6 yıl çocuklara odaklanması gerekliliği vurgulanmıştır. Toplamda 35 çalışmanın incelendiği 0-6 yaş grubu

4.365 çocukta savaş, çatışma ve terör olaylarının yarattığı etkiler incelenmiş, sonuç olarak bu etkilerin posttravmatik stres bozukluğu, davranış ve duygusal problemler, uyku problemleri, psikosomatik problemler olduğu belirtilmiştir. Ailesel ve çocukla ilgili temel problemler yaşanan sürecin ağırlığını artırmaktadır.^{28,29}

Yapılan bir çalışmada, savaş sonrası posttravmatik stres bozukluğu olan çocuklara konuşma terapisi uygulanmış, çalışma grubundaki çocuklara bu terapinin pozitif etkisinin kanıtlandığı belirtilmiştir.³⁰

İki yüz beş aile ve çocukları üzerinde yapılan çalışmada, savaşın davranış ve duygusal hastalıklar üzerindeki etkileri incelenmiş, aileleri etkilenen çocukların benzer problemler gösterdiği saptanmıştır. Entegre olarak aile ve çocuk merkezli terapi modellerinin uygulanması birincil terapinin aile üzerine yoğunlaşmasının yanı sıra; bilişsel, davranışsal ve kişisel terapilerin önemi de travma ile mücadelede vurgulanmaktadır.³¹

Türkiye'de gazete, haber, sosyal medya gibi basın-yayın organlarının kamu oyunu bilgilendirici ve toplum düzeni açısından yaptığı, haber değeri taşıyan her konuya toplumumuzda yaşayan göçmenlerin de dâhil olması ile farklı boyut kazanmıştır. Son dönem yaşanan olaylarda, savaş mağduru tüm bireylerin bir topluma girişi ve adaptasyonu aşamasında toplumun onları kabullenme süreçleri hiç de kolay olmamıştır ve olmayacaktır. Sosyal çevrenin ve yansımaların temel figürleri basın-yayın organlarının savaş mağduru insanların yaşayacakları bölgedeki algılarını iyi yorumlamaları ve aktarımda bulunmaları hayati önem kazanmaktadır.³²

ÇOCUKLAR İÇİN UMUT PROJELERİ

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun Mart 2016 tarihli raporunda, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında yapılacak olan anlaşmalar dâhilinde kaygılar dile getirilmiş, Yunanistan'da 19 bin mülteci ve göçmen çocuğun olduğu ve onların haklarının gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yunanistan'da bulunan mültecilerin %40'ının çocuklardan oluştuğu, yapılan tahminlere göre de

%10'unun kimsesiz çocuklar olduğu belirtilmektedir. Yeni yapılan anlaşmaların Akdeniz'i geçmeye çalışan ve türlü zorluklar yaşayan mültecilerin çok daha zorlu yollara başvuracağı endişesini dile getirmektedir. Çocuklara yönelik belirli konularda ısrarcı olduğu belirtilen raporda, çocuklar için kimsesi olmayanların koruyucu bakım altına alınmaları ve kendileri ile ilgili verilecek kararlardan yüksek yararlanım gözetilmesi hakkı savunulmaktadır. Yunanistan devlet kurumlarının bu sorunları giderici yaklaşımları geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir. Çocuk dostu mekânlar ile bebek-anne alanları ve aile destek hizmetleri yaygınlaşmalıdır. Salgın hastalıkların önlenmesi için mülteci ve göçmen çocukların hemen aşılınması gerekmektedir. İlk olarak kızamık, çocuk felci ve pnömokok enfeksiyon aşılara öncelik verilmektedir, şeklinde sıralanmıştır.¹

Türkiye'de 2 Mart 2016 tarihinde '**Çocuk Dostu Şehirler Projesinin**' ilk ayağının tamamlandığı belirtilmektedir. Projede, gönüllü gençler belediyeler ile iş birliği yaparak çocuk hakkı ihlallerinin tespiti ve çocuklara sunulan hizmet eksiklerinin belirlenmesi için anketler yapmışlardır. On binden fazla kişiye uygulanan anket sonuçları ardından her belediye için eylem planları hazırlanmıştır. Konular; çocuk koruma, ebeveynlik becerileri ve çocuğa duyarlı bütçeleme yöntemleri ile geliştirilen eğitim programları geliştirilmiştir. Engelli ve engelsiz tüm çocukların yararlanacağı çocuk dostu alanlar, çocuk sokakları ve oyun alanları tasarlanmış ve inşa edilmiştir.¹

Türkiye'nin pek çok yerinde özellikle sivil toplum kuruluşlarında çocuklar için destek programları, yaşadıkları travmaları atlatabilmeleri için Türk çocuklar ile birlikte geziler, kurslar ve atölye çalışmaları, psikolojik destek ve topluma uyum çalış-

maları yapılmıştır. Birçok kurum ve kuruluş çocuklar için fotoğraf, tiyatro, el sanatları, resim sergileri, film festivalleri ile yeni hayata ve toplum düzenine adaptasyonlarına katkı sağlamaya çalışmaktadır.³³

SONUÇ

İster toplum bazında ister evrensel dünyada savaş ve şiddetin yaşandığı her yerde fiziksel, emosyonel, psikolojik ya da sosyal olarak en ağır yaraları alanların başında hiç şüphesiz çocuklar gelmektedir. Bilindiği üzere savaş mağduru çocuklar ile karşılaşan grupların başında sağlık personeli gelmektedir. Savaş mağduru çocuklar üzerinde birçok alanda gelişimsel projeler yer almakla birlikte, özellikle hastanelerde bu çocukların başta elbette fiziksel olmak üzere, psikolojik sağlığı geliştirme modellerinin kullanılması şarttır. Travmatik savaş yaralıları olan çocuklarla en fazla vakit geçiren ve ilgilenen başta hemşireler olmak üzere, bu alanda problemlerin saptanması ve çözüm önerilerinin getirilmesi için yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Hiç şüphesiz hastanelerde uygulanan tıp dışı uygulamaların bu çocukların sosyal hayata uyumunu kolaylaştırdığı bilinmektedir. Yaşama haklarının güvence altına alındığının bilincine varan geleceğin nesli olan çocukların topluma daha faydalı bireyler olarak yetişeceğini unutmamak gerekmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması veya finansal destek bildirmemiştir.

Yazar Katkısı

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup, başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. UNICEF 2016. United Nations International Children's Emergency Fund. [Syrian Children's Report in Turkey]. UNICEF Turkey Year-End SitRep 2016;1-8. https://www.unicef.org/eca/UNICEF_Turkey_Humanitarian_Situation_Report_Year-End_2016.pdf.
2. Sağlam M, Ulutaş A, Çalışkan Z. [Children's rights in the period of infancy]. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal 2015;1(2):502-10.
3. Akyüz E. [Developments in international law]. Sarıkaya S, editör. Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık; 2012. p.36-80.
4. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 56. Madde: [Health Services and Protection of the Environment]. Kurucu Mecliste Kabul Tarihi 18.10.1982. Konun No: 2709; p.15. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>.
5. Yavuz Ö. [The legal and ethical foundations of health assistances to Syrian refugees in Turkey]. Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute 2015;12(30):265-80.
6. Türk GD. [An assessment of the activities of civil society organizations for Syrian refugees in Turkey]. Marmara Journal of Communication 2016;25:145-57.
7. AFAD 2014. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. [Population Movements From Syria to Turkey Residence on Sister Territory]. Ankara 2014;18-132. www.afad.gov.tr.
8. Çetin A, Uzman N. [An overview to Syria-Turkey relationships within the framework of refugees]. Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2013;1(1):3-18.
9. Çevik Akküz S. [The effects of migration from Syria to Turkey]. Gümüşhane University Journal of Health Sciences 2016;5(2):80-3.
10. Hassoy H. [General situation regarding asylum]. Dedeoğlu N, editör. Savaş, Göç ve Sağlık. 1. Baskı. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları; 2016. p.16-9.
11. Seydi AR. [Policies of Turkey regarding the solution of educational problems of Syrian refugees]. SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences 2014;31:267-305.
12. Elsafti AM, van Berlaer G, Al Safadi M, Debacker M, Buyl R, Redwan A, et al. Children in the Syrian civil war: the familial, educational, and public health impact of ongoing violence. Disaster Med Public Health Prep 2016;10(6):874-82.
13. Dozia E. [Drawing with children in situations of war]. Soins Pédiatr Pueric 2016;(289):24-6.
14. Bhutta ZA, Keenan WJ, Bennett S. Children of war: urgent action is needed to save a generation. Lancet 2016;388(10051):1275-6.
15. Charchuk R, Houston S, Hawkes MT. Elevated prevalence of malnutrition and malaria among school-aged children and adolescents in war-ravaged South Sudan. Pathog Glob Health 2015;109(8):395-400.
16. Apak H. [Future expectations of the Syrian migrations: a case study of Mardin]. Birey ve Toplum Dergisi 2015;5(9):125-42.
17. Özdemir U, Tolunay O, Atmıř A, Pehlivan D, Çelik T, Kazgan řT, et al. [Characteristics of refugee patients followed in the pediatric intensive care]. J Pediatr Emerg Intensive Care Med 2016;3:86-90.
18. Langlois EV, Haines A, Tomson G, Ghaffar A. Refugees; towards better access to health-care services. Lancet 2016;387(10016):319-21.
19. Mutlu Y, Kırımsoy E, Antakyalıoğlu ř. [Overview of Syrian refugees in Turkey]. Antakyalıoğlu ř, editör. Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Vatansızlık Riski Bulanık Mekanlarda Gölgede Kalanlar. 1. Baskı. Ankara: Gündem Çocuk Derneği; 2016. p.15-46.
20. Cole W, Edwards MJ, Burnett MW. Providing care to children in times of war. Mil Med 2015;180(6):609-11.
21. Gözübüyük AA, Duras E, Dađ H, Arıca V. [Child health in case of emergency]. J Clin Exp Invest 2015;6(3):324-30.
22. Türkbay T. [Syrian refugees children]. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 2016;23(1):75-6.
23. Erden G, Gürdil G. [Trauma reactions observed in children and adolescents and psycho-social assistance proposals after war experiences]. Türk Psikoloji Yayınları 2009; 12(24):1-13.
24. Kaypak ř, Bimay M. [The economic and socio-cultural effects of experienced immigration because of war in Syria: the case of Batman]. Batman University Journal of Life Sciences 2016;6(1):84-110.
25. Bahadır H, Uçku R. [Working situations and the factors affecting the working situation of Syrian children's between the age 6-17 living in a neighbourhood of Izmir]. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2016;30(3):117-24.
26. Devci E. [Deaths and injuries of children in war]. Tokuç B, editör. Çocuklar ve Savaş. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) Çocuk Sağlığı Çalışma Grubu. 1. Baskı. Ankara: Halk Sağlığı Uzmanları Derneği; 2014. p.9-25.
27. Palosaari E, Punamäki RL, Peltonen K, Diab M, Qauta SR. Negative social relationships predict posttraumatic stress symptoms among war-affected children via posttraumatic cognitions. J Abnorm Child Psychol 2016;44(5):845-57.
28. Halevi G, Djalovski A, Vengrober A, Feldman R. Risk and resilience trajectories in war-exposed children across the first decade of life. J Child Psychol Psychiatry 2016;57(10):1183-93.
29. Slone M, Mann S. Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: a systematic review. Child Psychiatry Hum Dev 2016;47(6):950-65.
30. Kangaslampi S, Garoff F, Peltonen K. Narrative exposure therapy for immigrant children traumatized by war: study protocol for a randomized controlled trial of effectiveness and mechanisms of change. BMC Psychiatry 2015;15:127.
31. Khamis V. Does parent's psychological distress mediate the relationship between war trauma and psychosocial adjustment in children? J Health Psychol 2016;21(7):1361-70.
32. Pandır M, Efe İ, Paksoy AF. [A content analysis on the representation of Syrian asylum seekers in the Turkish press]. Marmara Journal of Communication 2015;24:1-26.
33. Göksun Y. [Knowledge production and refugees in Turkey in the context of academy and thinking organizations]. Marmara Journal of Communication 2016;25:99-116.